

Августа Манолева

РЕДУКЦИЯ НА ГЛАСНИТЕ В КОТЛЕНСКИЯ СБОРНИК (1805)

Котленският сборник се намира в Народната библиотека “Св.св.Кирил и Методий” под № 437. Написан е в град Котел през 1805 г. от хаджи Гено. Това е отбелязано на л.1к “Сие книга написа се на котель исьписаѣ хаѣи гено ѡ котель та а далъ на йована френкъ џелепъ за поменяване...”.

ва лето же ѡ
созданіе бога слави
1805

Той съдържа 7 слова — апокрифни, поучителни, слово за Константин и Елена. Данни за него намираме в “Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София”, т. I, съставен от именития български учен Беньо Цонев. Там той дава следната характеристика: “Сборниче (Котленско) от края на XVIII в., 106 листа новоустановно писмо по 16 реда на страница, източно наречие, правопис почти народен: џ, ы и ѣ твърде рядко, ж никакъв, а а = ѡ. Ударение не вред правилно”.

Книгата е от библиотеката на Марин Дринов, който на л.1а е написал следното: “Котельскій сборникъ 1805-го года. Приобрѣтенъ въ Панагюрищѣ 1875 г. Писецъ былъ свободенъ отъ ... традицій и зналъ только азбуку церк.-слав”.

В труда си “Дамаскините в българската литература”² изследвачката Донка Петканова също съобщава за него.

Езиковият анализ, на който беше подложен сборникът, дава основание да се твърди, че като късен ръкопис — писан в началото на XIX в., той отразява доста пълно съвременния котелски диалект, разновидност на централния балкански говор, който пък от своя страна влиза в състава на източните български говори. Това личи и от съпоставката с картите на Българския диалектен атлас, т. I и т. II.

Тук ще се разгледа само една от фонетичните особености, характерни за езика на сборника — р е д у к ц и я т а. В статията възприемам възгледа, че редукцията е явление, което характеризира само прехода от широките гласни в тесни Е → И; О → У; А → Ъ в рамките на един и същ тембров клас³, т. е. във от обсега на явлението остават другите преходи на тези гласни, например: е → 'а; е → 'ъ или ѣ → а — шѣзръс'ан, раџе, глѣд'ън. Възприемам възгледа, че “широ-

кото разбираше на редуцията като всяко изменение на неударените гласни без оглед на запазване на тембровия клас е неточно и замъглява фонетичната и фонологична същност на процеса”⁴.

Материалът се представя в диахронен план, като за целта е използвана картотеката на град Котел за БДА под № 2530⁵, от една страна, и домашната и чуждата лексика в ръкопис № 437, от друга.

Редукция на О → У

В сборника процесът е намерил много широко отражение. Явлението е налице в най-различни по тип фонетични и морфологични позиции⁶.

I. В абсолютно началословие — *оумарсѝха, оуздравѝ, оуприличѝ, оуплѝти, втвѝди, оутхѝжда, оусѝди, оубѝси са, вѝсидлѝ, оумалѝ, втравѝтъ, оупалили, оурабѝтиле, оукѝлнаѝ, оутѝде, вѝрѝ, оубѝждаха, вѝбарна са; вѝчите, вѝрлѝ, оуцѝтъ, оурачѝ, оугнѝвято; вѝнѝзи, вѝндѝ, вѝдлѝ, оуногѝзи.*

Редукция на о → у се открива и в чуждите думи — *оурѝсвахме, оуриѝзмо.*

Една съпоставка с материала от котелския говор, отразен в картотеката под № 2530, и от текста “Пожарът в Котел”⁷ показва, че изнесените примери от сборника от 1805 г. имат пълни паралели със записаните диалектни текстове от 1911 г. — *удѝ, убуштѝр; упрѝк', угѝн'ѝт, утѝдухми, устѝаналу, ут, упу-жарѝн, утвѝк', утгувѝр, устѝвѝхми.*

II. В средисловие⁸

1. Пред ударение

а) в представка — *двѝхѝждатѝ, двѝидѝтъ; двѝкѝкъ;*

б) в корен — *двѝчинѝте, двѝйца, звѝвѝри, вѝдѝта, нѝсѝт, рѝсѝ, марчѝвѝта, грѝзотѝ, мѝмѝ; гѝвлѝмо, квѝсѝна, двѝбрь', фаркѝвѝти; двѝдѝха, квѝпѝ, стѝвѝ, квѝладѝсвѝтъ, бѝдѝлѝха, разгѝвѝлѝватѝ, лѝвѝкѝтъ, изгѝвѝрѝва, звѝвѝтъ; прѝтѝвѝрили, подѝвѝвали; квѝгѝ, квѝгѝдѝ, квѝгѝто, квѝлѝ тѝгѝсѝ;*

в) в наставка и окончание примерите са само два — *фаркѝвѝти, грѝхѝвѝети;*

В съвременния котелски говор — *кулелѝдѝ, кубѝлицѝца, мумѝ; хурѝтѝдѝ, пу-кѝшинѝна, Кустѝдѝин, дулѝт, гудѝина, гуркѝана, гурчѝйца, нувѝата, гурѝни му-жѝиха, тугѝис, куйѝту.*

2. След ударение

а) в корен и наставки — *чѝркѝва, лѝкѝмство, мѝйствѝрѝ, архи-еѝкѝвѝпѝ, еѝкѝвѝпѝ; сѝкѝвѝги, нѝгѝвѝи, тѝлѝкѝвѝи, нѝкѝвѝи; вѝкѝрѝваха, рѝкѝхѝ, придѝдѝха, кѝзѝваха, пробѝдѝвѝха тѝдѝхѝ, излѝзѝхѝ, вѝтѝдѝвѝха, флѝзѝвѝха, болѝкѝзнѝва; жи-вѝдѝтѝвалѝ; чѝркѝвѝтата, гнѝлѝвѝсти, стѝрѝвѝтъ; хрѝтѝдѝвѝто, влѝкѝвѝ, авѝлѝвѝтата, логѝнѝвѝо, адѝмѝвѝвѝ, авраѝмѝвѝо, бѝгѝва, крайнѝвѝо;*

б) в окончание за множествено число — *дѝрѝвѝе, дѝлѝвѝи, гѝдѝвѝи, вѝрѝчѝвѝи, рѝгѝвѝети; тартѝрѝвѝи.*

В котелския говор¹⁰ — *гѝдѝспук', найизлѝ'ѝзуха, йѝзнѝсуха, утѝдухми.*

III. В абсолютно краесловие — *да̀динѣ, притиснаѣ, посадѐнѣ, шбица̀нѣ; ви́нѣ, ма̀слѣ, желѣ̀зѣ, дрѐвѣ; далбо̀кѣ, дра̀гѣ, дѣвѣ̀рѣтѣ, смокѝновѣ, ада̀мовѣ, маслѝновѣ, даждо̀внѣ; дѐтѣ, кѣга̀тѣ, какво̀тѣ, ѐтѣ, двѣ̀колѣ, цѣ̀тѣ, оудѣ̀лѣ, не-преста̀нѣ, дѐснѣтѣ, висѣ̀кѣ, шѣ̀колѣ, мнѣ̀гѣ, ка̀кѣ, нѣ̀циѣ, всѣ̀кѣ; (занѣ̀си) гѣ, двѣ̀ (ста̀рѣстѣ), акѣ (ли са непо̀ка̀лѣтѣ), катѣ (го дѣ̀гна).* В тази позиция редовно се среща и при членната форма — *дарво̀тѣ, рибро̀тѣ, тило̀тѣ, по̀станѣтѣ, добро̀тѣ, ѣ̀метѣ, писмо̀тѣ, корѣ̀тѣтѣ, дѣ̀нѣтѣ, легло̀тѣ, авѣ̀лѣво̀тѣ.*

Диалектният материал от съвременния котелски говор потвърждава приведените от писмения паметник примери — *сѣ̀чѣ, мло̀гѣ; чѣ̀чу, л'а̀тну, ус-та̀налу, ка̀ту, кѣ̀тму, ко̀лку, срѣ̀шту, ну, дѐту, куйѣ̀ту, како̀ту, гу, мура-бѐту, слѣ̀нциту, учѣ̀лиштѣту.*

Редукция на Е (от стб. е , ѣ , ꙗ , ѡ) в И

Този вид редуциране е широко застъпено в Котленския сборник. Доказателство за това са многобройните разновидности на позициите, в които се среща.

I. В абсолютно начало на думата — *идно̀, идна̀кви, илѣ̀на.*

II. В средисловие

1. Пред ударение.

а) в представка — *нина̀видѣ̀ха, непринѐсоха, пристѣ̀ри, прилас-тѝхте, прида̀ди, прикра̀сти, прилѣ̀й, принѣ̀сѣтѣ, причѣ̀ща̀ваши са, привѣ̀ди, примѣ̀наха; привѣ̀ла, принѣ̀сѣнѣ, припа̀сани, прѣ̀тѣ̀жарили, пригорѣ̀ли, нипо-грѣ̀бинѣ, примѣ̀нали; бизѣ̀чѣтѣ, нимѣ̀га;*

б) в корен — *лижа̀тѣ, весилѣ̀тѣ, ричѣ̀шь, да ма поминѐшь, пови-лѣ̀, да разбирѣ̀ти, тичѣ̀, да фнисѣ̀тѣ, шбличѣ̀мѣ, потрипѣ̀ри, прѣ̀имѣ̀ти, оу-тишѝй, неѣ̀дилѣ̀ва са, читѣ̀шь, донисѣ̀, клѣ̀витѣ̀ха, сидѣ̀ши, понисѣ̀тѣ, рас-трипѣ̀ра са, причѣ̀тѣ̀ти ги; пичѣ̀лилѣ, лижа̀тѣ повилѣ̀лѣ, всидѣ̀лѣ; нибѣ̀то, вичѣ̀ртѣ, зимѣ̀тѣ, динѣ̀тѣ, пичѣ̀ти, трипѣ̀ранѣ, болиста̀, рибра̀тѣ, пови-лѣ̀нѣ̀тѣ, вознисѣ̀нѣ̀, пицирѣ̀ти, нидѣ̀лѣ, времинѣ̀тѣ, жинѣ̀тѣ, дибѣ̀линѣ, сис-трѝти, читѣ̀ць, имина̀, весилѣ̀, кливѣ̀тѣ, живѣ̀нинѣ̀ца, свѣ̀тѣць, примѣ̀ни; ни-бѣ̀снѣтѣ; вичѣ̀рно, шбица̀нѣ, непрѣ̀ста̀но, чѣ̀врѣ̀сто; сидѣ̀мдисѣ̀тѣ, дисѣ̀то; си-гѣ̀;*

в) в наставка примерите са само два — *чѣ̀ждинѣ̀, чѣ̀дисѣ̀.*

В думите от чужд (турски) произход, макар и рядко, също се открива редукция — *тифѣ̀тѣрѣ.*

В съвременния котелски говор се отбелязват следните примери — *ичумѣ̀к', итѣ̀рѣва, зилѣ̀н, жина̀, систѣ̀рѣ', пѣ̀ро, читѣ̀, чѣ̀рѣ̀ша; ѣ̀ино̀, ѣ̀идѣ̀н, прифѣ̀рѣли, прибирѣ̀, рѣ̀вѣт, лигнѣ̀хти, цѣ̀панѣ̀, тилигрѣ̀ма, сигѣ̀, приз.*

2. След ударение.

Тази група е най-широко представена в сборника, което определя и богатството на случаите.

а) в корен — *ѣзиро, пѣпилъ, анѣтима, пѣчистъ; наѣви, ѡвѣрино; пѣчитни, калѣгирско, ѣсинъ; наѣдно, сѣдимъ, спѣрить;*

б) в наставка — *бѣлистъ, стѣриць, клѣдениць, нѣмиць, фрѣниць; смѣсина, поѣдино, рѣчино, напѣлино, дѣдинъ, предѣдина, обѣдино; нипогрѣбинъ, бѣлинъ, чѣринъ, срѣбаринъ, сѣлинъ, краѣдино, оусѣдинъ, мѣринъ, прослѣвинъ, благофрѣинъ, правѣдинъ, осѣдинъ; члѣфчиски; натовѣрини, обѣсини, исѣчени, испѣлини;*

в) в окончание — 1 л. мн. ч. сегашно време на -мъ — *нимѣжимъ, да стѣнимъ, да кѣжимъ, да изгѣнимъ, да ѣдимъ, да флѣзимъ, да плѣчимъ.*

В сѣвременния котелски говор¹¹ — *Кѣтил, да ѣдим, да вѣдим.*

III. В абсолютно краесловие (в различни морфологични позиции).

— *ѣми, врѣми, плѣдни, клѣнчи, зѣли, магѣри, имѣни, брѣми, ѣгни, лѣци; смивѣни, пѣтани, трипѣрани, свѣтени; сѣмни, оугѣсни, истѣчи, помѣгни, чѣи са; дванѣиси, пѣвечи, ѡвѣтри, наѣви, нѣиди, мѣни, ѣци, нимѣжи, сѣтни, ачи, чи (ѣмашъ), ни (са подѣвѣвали), щѣ (да е смиренѣ) (като) сми, сти и по-конкретно:*

1. Глаголни окончания на сегашно, мин. св., мин. не св. време

а) 3 л. ед. ч. сегашно време — *да стѣгни, трѣпни, пѣши, плѣчи, да зѣми, стѣни, свѣчи, жѣни (жѣне), да дѣгни, да ѣди, излѣзи, да са фѣни, да потѣпчи, да излѣжи, мѣтни;*

б) 1 л. мн. ч. на сегашно, мин. св., мин. не св. време на *ме* → *ми* — *празнѣвами, ѣлѣвами, да бѣдими, да нахрѣними, ѣмами, да са покѣми, да вѣдими, ѡтрѣчами, мѣслѣми, несамѣслѣми, да глѣдами; познѣхми, вѣдѣхми, вѣрѣвахми, стѣрихми, стѣнахми, обикѣлихми, воздѣшахми, плѣкахми, зѣхми, сѣднахми, насѣтихми са, поревнѣхми са, направѣхми, чѣхми, рѣчѣхми, бѣхми, шмалѣхми, намѣрихми;*

в) 2 л. мн. ч. на сегашно, мин. св., мин. не св., индикатив и императив — *нищѣхти, бѣхти, даржѣхти, знѣхти, чѣхти; мѣжити, да рѣчѣти, стрѣвати, ѣдѣти, ѣцити, спѣстрѣти, пристѣпити, да разбирѣти, приѣмати, но се срещат и следните форми — плѣчите, ѣците, почѣните. Заповедни форми — любѣти, направѣти, оставѣти, илѣти, збирѣти, не опѣваѣти са, прѣимѣти, разѣмѣти, повнѣти, излѣсти, сѣпаити, нидѣѣти, покѣѣти са, вознесѣти, варнѣти са, фанѣти;*

г) 3 л. ед. ч., мин. не св. време — *бѣши, мирѣшаши, обхѣждаши, тѣчѣши, свѣтѣши, ѣдѣши, кѣрѣвѣши, клѣвитѣши, плѣчаши, пристѣваши, мѣлѣши са, ни дѣваши, знѣши, вѣдѣши, пѣзѣши, дѣмаши, вѣкаши, ѣцѣши, свѣкваши, хѣдѣши, кадѣши, кѣраши, пѣташи, воскрѣваши, ѡтпѣждаши, рѣжаши, оѣчѣши, извлѣчаши, принѣслѣши, стоѣши, потѣпкваши, рѣчищѣваши са, пѣши, спѣши, сѣдѣши, соворшѣваши, постѣваши, ѣдѣши, почѣваши, истѣчаши, дѣхашѣ, гѣнѣши, напоѣваши, помѣгаши, хрѣнѣши, рѣждаши, бѣрзаши, сѣшѣши, повилѣваши, крадѣши, ѣмаши, излѣзѣши, садѣши, порѣшѣши,*

стоѣши, кадѣши, даржѣши, рѣжаши, трипѣрѣши, пѣлши, свѣчешу, оучешу, навѣвашу, лижѣшешу;

д) 3 л. ед. ч. мин.св.време — причѣти, љди, придади, рѣчи, дади, оуплѣти, двѣди, влѣзи, облѣчи, излѣзи, привѣди, продади, оутѣди, свѣздади, ѿрѣчи, нарѣчи, възлѣзи, подади, изѣди.

2. Множествено число на съществителните имена от м.р., едносрични — кѣтови, дѣлѣви, сѣнови, мѣжи, дѣрѣви, вѣлови, гѣдѣви, грѣшови, бѣгѣви, лѣстови, врѣчѣви, дѣлови, стѣлпови, рѣгови, шѣнови.

3. Членни форми за мн.ч. на имена — съществителни, прилагателни, местоимения — бѣлнити, слѣпнити, дрѣгѣти, мрѣтвити, дѣволити, гардѣти, нѣхтети, пицирѣти, грѣховѣти, ангѣлѣти, систрѣти, главатѣрити, звѣздѣти, длѣнѣти, планинѣти, грошѣвити, крилѣти, рѣкѣти, рацѣти, шѣлацѣти, тѣрѣцити, кѣцѣти, чѣлѣцѣти, разбѣйницѣти, крѣтовити, грѣшинѣцити, зѣбити, хрѣмити, миронѣсѣцити, сѣчкѣти. Срещат се дублетни форми (редуцирани/нередуцирани) — ангѣлите — ангѣлѣти, пирѣните — пирѣнити.

В съвременния котелски говор — сѣйгѣми, бѣхми, бѣши, откѣдѣ стѣ; пѣмнити, рѣчи, утѣдухми, ѣизнѣси, лигнѣхти, заснѣхти, ни мѣгнѣхми, заплѣкахти, бѣхти, прѣтихми, ѣидѣ, мужѣхми, натувѣрихми, устѣвѣхми, натѣглихми, врѣми, расѣмѣвани, чи, ни, ачи, хѣйдѣти, най-сѣтѣни, хѣркѣити, чѣркувѣти, сѣчкѣти, байѣрити, рѣсити, гуриштинѣти.

Редукцията а → ѣ тук няма да бѣде разгледана, тѣй като под влияние на черковнославянската традиция на мястото на ѣ се пише а, срв. добѣтакѣ, трасѣтика, бѣлгаринѣ, лѣжѣта, мѣки, мѣжи, рѣкалѣ. Форми като кѣца, крѣвѣй, вѣпрѣсѣ са единични. От целия материал само един пример отразява евентуална редукция — зѣбѣрка (гл.). В него обаче не можем да бѣдем сигурни, тѣй като може да се дължи на грѣшка в писането от типа полвѣндѣцѣ — пѣлонѣцѣна.

Случаи без редукция

В ръкописа се срещат и случаи, отразяващи отсъствие на редукция на гласните. Част от тях може да са под влияние на книжовната традиция. В друга част може да се оглежда действителното състояние на случаите от живия говор. Примери като леглѣто, потѣпѣ са, добѣтакѣ, остѣвѣха, непѣмѣгат, грѣшинѣте, оурѣсѣвахме, стѣѣли, годѣни, помѣли, морѣто, ако ли са не обѣрнатѣ, ѣмето, ноцѣсѣ, грѣховѣте, добрѣ, ѿрѣкоха, попѣве, дѣхѣве, господѣри, кмѣтове, полѣвина, сѣрпове, да са поклонѣ, зѣвѣ са, голѣминѣта, пѣвѣче, сѣлѣцѣто, ѣкѣсть и др., в които няма редукция в съответните позиции, са много по-малко на брой в сравнение със случаите, кѣдето редукцията е отразена.

В звателните форми, независимо от това че не са под ударение, не се наблюдава стесняване на широките гласни в тесни, така както е и в повечето съвременни говори, и в книжовния език. Напр. закѣлѣвамѣ та звѣре горкѣтилѣ, о жѣно цѣ стѣри, илѣ адѣме, господѣне мои, о чѣдо сѣте и др.

Случаи с вариантност

В сборника се откриват и доста случаи с вариране на формите с редукция и без редукция в едни и същи позиции: *вѣно—вѣнѣ, оутѣде—оутѣди, сегѣ—сигѣ, рѣгови—рѣгѣвети, сенѣйре—синѣйри—синѣйре, мнѣго—мнѣгѣ, мѣсло—мѣслѣ, зовѣ са—зѣвѣ са, нѣгѣвото—нѣговѣте, имина—именѣта, кѣлко—кѣлкѣ, оубѣрнѣть са—обѣрнѣть са, пищерѣте—пещерѣте, болѣкрѣте—болѣкрѣти, едѣнь—идѣнь, рибрѣта—ребрѣта, лежѣишь—лижѣишь, дарѣдѣть—дарѣдѣто, рѣче—рѣчи, илѣна—елѣна, пирѣдѣнѣти—пирѣдѣнѣте, ѡистѣякъ—дѣ западѣ—ѡистѣокъ дѣ запатѣ, дѣдѣ—дѣдѣ (дойде), дѣдѣ—дѣдѣ (докато), еврѣй—иврѣй, еврѣйте—иврѣйти, тѣмѣ—тѣмо, телѣто—тилѣто—телѣтъ—тилѣтъ—тѣлѣто—тѣлѣтъ, нивѣ грѣѣнинѣхъ—не вѣ прѣвѣднѣхъ, тичѣ—течѣ, нибѣто—небѣто, немѣдѣтъ—ни мѣдѣтъ, писминѣ—писменѣ, звѣздѣти—звѣздѣте, клѣдиницѣ—клѣденицѣ, дѣрѣвѣ—дѣрѣви, ѡтри—ѡтре.*

Много често вариантността е налице в думите без ударение — енклитики и проклитики: *да го тѣрси—ѡбѣл гѣ е, като сми недѣстѣдини—ни сме родилѣ, потѣпѣни до ѡстѣта—дѣ колѣни, низнѣе—незнѣе, бизѣ патно стрѣвѣати—безѣ патно стрѣвѣати.*

При думите от турски произход също се срещат дублети: *кѣрѣбанѣ—корѣбанѣ, сенѣйре—синѣйри, бикрѣю—бекрѣю, ѡбѣкрѣй—обикрѣй.*

Поради силната редукция и стремежа тя да бъде избегната писачът често изпада в свръхстарателност, водеща до поява дори на нереални форми, когато се употребява *о* вм. *у* и *е* вм. и под ударение — *хѣбѣсть* (вм. *хубѣст*), *загѣбѣихѣ* (вм. *загубѣихѣ*), *пѣсти* (вм. *пусти*), *срѣцѣ* (вм. *срѣцу*), *мерѣ* (вм. *мери*), *гладѣвали* (вм. *гладували*), *слѣчи са* (вм. *случи са*), *миждѣ* (вм. *мижду*). Свръхстарателност извън ударение: *слѣгѣти, ѡбѣвѣтъ, ѡстенскѣй, смѣли са, истѣдѣла, не одѣри, не ѡсѣти, остѣта им, слѣжѣитѣлю, дрѣгѣ мо бистѣ, кѣлѣицѣ.*

Срещат се обаче и обратните случаи, когато, макар под ударение, се откриват редуцирани гласните *о* и *е*. Напр.: *ловѣцѣ, ѡгнѣни, крилѣ, рѣкаль, закѣливѣм та.*

От изложения материал могат да се обобщят два случая: първо, когато в *ловѣцѣ, крилѣ, рѣкаль* се появява и под ударение — наличие на свръхстарателни нереални форми. И второ, когато се появява *о* вм. *у* и *е* вм. и вън от ударение — възможна е свръхстарателност, но може и формите да са реални. Налице е стремеж към избягване на редукцията в говорната практика, който свидетелствува, че редукцията е живо явление в диалекта.

От всичко посочено дотук се налагат следните изводи:

1. Котленският сборник потвърждава наблюденията на някои изследвачи¹², че през XVIII и началото на XIX в. в сборниците широко навлизат диалектните фонетични особености. През XIX в. редукцията в източните говори е жив процес, който намира широко отражение в отделни паметници, какъвто е случаят с разглеждания котленски сборник.

2. През този период действително започва съзнателна работа за създаване на единен книжовен език, основан на говоримия.

Вероятно отстраняването на редуцията като книжовна норма е процес, който се базира върху западни български особености¹³. Схващането в граматиките, че неприемането на редуцията като изговорна норма в книжовния език се дължи на влияние на правописа, очевидно е неправилно. Както се вижда, в редица източнобългарски паметници редуцията намира отражение и в правописа.

БЕЛЕЖКИ

¹ Б. Цонев. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София. С., 1910, с.455—456.

² Д. Петканова-Тотева. Дамаскините в българската литература. С., 1965, с.253.

³ Ив. Кочев. Темброва характеристика на източнобългарската редуция. — Български език, 1983, № 4, с.296—300.

⁴ Пак там, с.297.

⁵ Картотека № 2530 за Български диалектен атлас. Институт за български език, Секция за диалектология.

⁶ Тъй като думите в ръкописа не са винаги разчленени, особено тези, които нямат собствено ударение (предлози, съюзи), или често то е неточно поставено, материалът се разглежда въз основа на ударението в книжовния български език.

⁷ Ст. Стойков. Христоматия по българска диалектология. С., 1950, текст № 23, записал К. Петров от Нена Гандева. Публикуван за първи път в Известия на Семинара по славянски филологии, кн. III, 1911, с.219—220.

⁸ За началословие приемам само случаите, при които явлението се наблюдава в първия вокален звук на думата.

⁹ Примерите се дават в последователност: картотека № 2530, “Пожарът в Котел”, като са отделени със знака ;.

¹⁰ Примерите са от “Пожарът в Котел”.

¹¹ Примерите са пак от същия текст.

¹² Д. Петканова-Тотева. Цит. съч.

¹³ Ив. Кочев. Българската диалектология през Възраждането и въпросът за книжовно и диалектно при изграждането на книжовния език. — Български език, 1980, № 1, с.25.